proLékaře.cz | 15.11.2026

Z histórie diabetologie – humanizmus a renesancia

Andrea Bukovská[1,2]

[1] *Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky Jesseniovej LF UK a UNM, Martin*
[2] *Nemocničná lekáreň UNM, Martin*

Medicínu v období humanizmu a renesancie významne ovplyvnili nielen nové poznatky, ale aj boj s cirkvou, ktorá sa len ťažko vyrovnávala so stratou významnosti. Mnohí súčasníci a nasledovníci Paracelsusa súhlasili s nesprávnym tvrdením Claudia Galena, že cukrovka priamo súvisí s obličkami, lebo vzniká ako dôsledok chorôb obličiek a nadmerného močenia porovnateľného s množstvom vypitej tekutiny. Hlavne na talianskych univerzitách, ktoré sa na tvrdenia Claudia Galena pozerali kriticky a nepovažovali ich za neomylné, ale za dobrý zdroj nových výskumov, sa medicína ako veda rozvíjala veľmi intenzívne. Pozornosť venovala skúmaniu zloženia a činnosti tela. Anatomické, fyziologické a čiastočne aj klinické objavy položili definitívne, pevné a silné základy vedeckého rozvoja medicíny, ktorá však stále bojovala s epidémiami čiernych kiahní a moru, ale aj syfilisu, ktorý do Európy priniesli zo Severnej Ameriky španielski moreplavci. Postupne sa významne začali meniť aj názory na cukrovku.

Významný taliansky lekár, učiteľ a najznámejší redaktor prvých vydaní gréckych klasikov, pre výbornú znalosť gréčtiny označovaný aj ako grécky učenec, **Vittore Tricavella** (1496–1568), považoval za príčinu vzniku cukrovky smútok.

Francúzsky astronóm, lekár a matematik **Fernelius** (Jean Francois Fernel, 1497–1558) súhlasil s tvrdením Claudia Galéna, ale intenzívne sa venoval skúmaniu jednotlivých funkcií organizmu. Zaviedol termín fyziológia. Vo svojich knihách *De naturali parte medicinae*, *De vacuandi ratione* a *De abditis rerum causis* sa venoval aj angelológii a démonológii ako významným súčastiam liečby všetkých chorôb. V najvýznamnejšej knihe *Universa Medicina* ako prvý popísal nielen chrbticový kanál, ale aj to, že chuťové poháriky sú citlivé na tuk. Toto tvrdenie, ktoré bolo len v ostatnom čase vedecky dokázané, bolo správne.

Taliansky astrológ, lekár, matematik a vševed **Geronimo Cardona** (1501–1576) vo svojich pozorovaniach nezistil väčší objem moču vylučovaný pacientmi s cukrovkou. Tým sa ako jeden z prvých výrazne odlišoval od tvrdenia Claudia Galéna.

Taliansky botanik a lekár **Matthiolus** (Pietro Andrea Gregorio Mattioli, 1501–1577) sa venoval výskumu liečivých rastlín. Na základe svojich zistení napísal komentár k dovtedy najvýznamnejšiemu herbáru Pedaniusa Dioscoridesa *De Materia Medica*. Komentár postupne dopĺňal a rozširoval, a tak vznikol 1300-stranový herbár *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis* vydaný v roku 1562. Preložený bol do takmer všetkých jazykov. Zhrnul v ňom výsledky vedeckého poznania vtedajšej medicíny a empirického poznania liečby liečivými rastlinami. Herbár predchádzal novým objavom v medicíne a položil základy fytoterapie. Na liečbu cukrovky už vtedy odporúčal nenáročnú mrazuvzdornú zeleninu hadomor španielsky poznanú ako čierny koreň *(Scorzonera hispanica)* a čaj z feniklu obyčajného *(Foeniculum vulgare),* skorocelu kopijovitého poznaného ako psí jazyk *(Plantago lanceolata),* šalvie lekárskej *(Salvia officinalis)* a zemežlče horkej poznanej ako hlístnik alebo stozlatková bylina *(Centaurium erythraea)*.

Portugalský židovský lekár **Amatus Lusitanus** (João Rodrigues de Castelo Branco, 1511–1568), ktorý sa významne podieľal na skúmaní krvného obehu a objave žilových chlopní, tvrdil, že nadmerná konzumácia alkoholu, prejedanie sa a príliš veľa sexu spôsobujú cukrovku.

Zakladateľ vedeckej anatómie a flámsky lekár **Andreas Vesalius** (Andreas van Wesel, 1514–1564) sa nezmieril s tým, že poznatky v medicíne sa nezmenili od antiky. Preto sa rozhodol venovať anatómii človeka, ktorá sa dovtedy iba odvodzovala od anatómie zvierat, nakoľko pitvy boli cirkvou stále zakázané. Pitval telá popravených trestancov, najskôr tajne a neskôr s povolením. Ako prvý v Európe vypreparoval ľudskú kostru. V najvýznamnejšej knihe o anatómii *De Humanis Corporis Fabrica,* ktorá bola doplnená kreslenými anatomickými obrázkami, popísal mnoho orgánov a ich morfologické vzťahy. Položil tým základy anatómie a fyziológie. Dokázal, že medzi pravou a ľavou časťou srdca existuje priehradka. Stanovil nový postup pitvy. Spolu objavil 200 omylov Claudia Galéna. V súvislosti s cukrovkou presne určil umiestnenie pankreasu v brušnej dutine, ale o jeho význame vôbec nevedel.

Taliansky botanik, geológ, historik, lekár a mineralóg **Andrea Cesalpino** (1519–1603) obohatil medicínu triedením liečivých rastlín podľa podobnosti plodov a semien a nie podľa abecedy alebo liečivých účinkov. Hoci súhlasil s tvrdením Claudia Galéna, na základe tvrdenia Paracelsusa sa intenzívnejšie zaujímal o krvný obeh. Hoci jeho závery v knihe *Quaestionum medicarum libri* boli tak preceňované, ako aj podceňované, boli pokrokové, hoci neboli založené na dôkladných poznatkoch z anatómie.

Slávny taliansky anatóm, botanik, farmakológ, filozof, historik, lingvista, rytier a súdny lekár **Marcello Donati**

proLékaře.cz | 15.11.2026

(1538–1602) taktiež súhlasil s tvrdením Claudia Galéna, ale upozorňoval aj na cudzoložstvo a poruchy sexuálnych funkcií pri cukrovke. V knihe *De medica historia mirabili* presne popísal žalúdočný vred a Quinckeho edém.

Medicínsky historik a portugalsko-holandský židovský lekár **Zacutus Lusitanus** (Abraham Zaculth, Manuel Alvares de Távora, 1575–1642), ktorý sa preslávil knihou *De Medicorum principum historia* podporil všetky tvrdenia Amatusa Lusitanusa a na úspešnú liečbu cukrovky odporúčal silné preháňadlá [1–4].

Literatúra

1. Mokáň M, Martinka E, Galajda P et al. Diabetes mellitus a vybrané metabolické ochorenia. P+M; Turany: 2008. 1003s. ISBN 978–80–969713–9–8.

2. Savona-Ventura C, Mogensen CE. History of Diabetes Mellitus. Elsevier Masson: Issy-les-Moulineaux Cedex 2009. 89s. ISBN 978–22–947–0990–6.

3. Švejnoha J. Vítězové nad cukrovkou. GEUM: Semily 1998. ISBN 80–86256–00–6.

PhDr. Andrea Bukovská,
farmaceutický laborant špecialista, edukátor klientov s diabetes mellitus

✉ **bukovska@unm.sk**

Diabetologické edukačné centrum I. internej kliniky Jesseniovej LF UK a UNM, Martin
www.jfmed.uniba.sk

Doručené do redakcie 15. 6. 2016

Časopis je indexovaný v:

Seznam neimpaktovaných recenzovaných periodik Rady pro vývoj, výzkum a inovace vydávaných v ČR | Bibliographia medica Čechoslovaca | Bibliographia medica Slovaka

Redakčná rada:
Vedúci odborný redaktor: prof. MUDr. Marián **Mokáň**, DrSc., FRCP Edin, I. interná klinika, UN Martin a Jesseniova LF UK v Martine
Zástupca vedúceho redaktora: prof. MUDr. Andrej **Dukát**, CSc., FESC, II. interná klinika, Nemocnica Staré Mesto, UN Bratislava a LF UK v Bratislave
Členovia redakčnej rady: doc. MUDr. Slavomíra **Filipová**, CSc., FESC, Klinika kardiológie a angiológie LF SZU a NÚSCH, a.s., Bratislava | prof. MUDr. Peter **Galajda**, CSc., I. interná klinika, UN Martin a Jesseniova LF UK v Martine | doc. MUDr. Vladimír **Krásnik**, PhD., Klinika oftalmológie, Nemocnica Ružinov, UN Bratislava a LF UK v Bratislave | doc. MUDr. Silvester **Krčméry**, CSc., II. klinika geriatrie UNsP Milosrdní bratia a LF UK v Bratislave | prof. MUDr. Ľubomír **Lisý**, DrSc., Neurologická klinika, Nemocnica Ružinov, UN Bratislava a LF UK v Bratislave | doc. MUDr. Emil **Martinka**, PhD., Národný endokrinologický a diabetologický ústav, n.o., Ľubochňa | MUDr. Mária **Molnárová**, PhD., Žilinské očné centrum VIKOM s. r. o. | prof. MUDr. Ján **Murín**, CSc., FESC, I. interná klinika, Nemocnica Staré Mesto, UN Bratislava a LF UK v Bratislave | MUDr. Zuzana **Némethyová**, CSc., Diabetologická ambulancia, Bratislava | prof. MUDr. Juraj **Payer**, CSc., FRCP, V. interná klinika, Nemocnica Ružinov, UN Bratislava a LF UK v Bratislave | prof. MUDr. Daniel **Pella**, PhD., FICC, III. interná klinika UN L. Pasteura a LF UPJŠ v Košiciach | prof. MUDr. Iveta **Šimková**, CSc., FESC, FACC, Kardiologická klinika LF SZU a NÚSCH, a.s., Bratislava | MUDr. Vladimír **Uličiansky**, Via Medica, s.r.o., Diabetologická ambulancia, Košice

©Facta Medica, s.r.o., Brno 2016

Forum diabetologicum, časopis podporovaný Slovenskou diabetologickou spoločnosťou a Slovenskou internistickou spoločnosťou SLS | **Periodicita:** Vychádza 3-krát ročne | **Registračná značka MK ČR:** E 20712 | ISSN 1805-3807 (print) | **ISSN** 1805-9279 (online) | **Vydavateľ:** Facta Medica, s.r.o., Srbská 2186/19, 612 00 Brno, Česká republika, IČO 28298110, tel. +420 737 985 593, mail: fama@fa-ma.cz; www.fa-ma.cz | **Šéfredaktor:** PhDr. Boris Skalka | **Zodpovedný redaktor:** PhDr. Eliška Skalková | **Vedúci odborný redaktor:** prof. MUDr. Marián Mokáň, DrSc., FRCP Edin | **Grafické spracovanie:** Facta Medica, s.r.o. | **Jazykový redaktor:** redakcia časopisu | **Preklady:** MUDr. Dávid Baláž | **Skratka pre citácie:** Forum Diab
Toto číslo vychádza dňa 30. 11. 2016 | Nasledujúce číslo vychádza dňa 24. 3. 2017 | Rukopisy, objednávky, námety a pripomienky zasielajte na adresu redakcie: fama@fa-ma.cz

www.forumdiabetologicum.sk